

Network Connection of Surah Fath with Other Surahs of the Same Group (Nuh, Qadr and Kawthar)

**Sedigheh Janati Firouzabadi¹   Ahmad Zare Zardini²
Kamal Sahraei Ardakani³**

Received: 27/02/2023

Accepted: 16/01/2024

Abstract

The network connection of the surahs of the Qur'an is all about the structural and content relationship between the surahs. In this style of studies, it deals with finding types of connections between non-adjacent but similar surahs, which are known as "the same group". Although one surah may be in the same group with different surahs in various ways, this itself not only does not pose a challenge to the process of these studies, but can also indicate the high potential of the Qur'an in meaning. This study examines the connections of Surah Fath with Surah Nuh, Qadr, and Kawthar, all of which begin with the expression "Ina (meaning indeed)", using a descriptive-analytical method. The findings of the study suggest that there are different types of structural and content connections between these surahs, including good beginning, sa'je, common tone and

1. Ph.D. student, Qur'anic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod. Iran. s.janati51@gmail.com.
2. Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod. Iran (corresponding author). zarezardini@meybod.ac.ir.
3. Assistant Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Meybod University, Meybod. Iran. sahraei@meybod.ac.ir.

* Janati Firouzabadi, S., Zare Zardini, A., & Sahraei Ardakani, K. (1402 AP). Network Connection of Surah Fath with Other Surahs of the Same Group (Nuh, Qadr and Kawthar). *Journal of Studies of Qur'anic Sciences*, 5(16), pp. 156-186. <https://Doi.org/10.22081/JQSS.2024.66089.1252>.

rhythm, common themes and purpose and they have similar verses in terms of form and content, which strengthens their network connection. Some of the findings of this study are providing the context for better understanding of these surahs of the same group, the better recognition and explanation of the textual structure of the Qur'an, providing the context for expanding the methods of interpreting the Qur'an to the Qur'an and finding similarities in the verses.

Keywords

Surah Fath, surahs of the same group, stylistic studies of the Qur'an, network connection of the surahs of the Qur'an, structure studies of the Qur'an, the relationship between verses and surahs.

الترباط الشبكي بين سورة الفتح وفريقها من السور (نوح والقدر والكوثر)

صديقة جنتي فيروزآبادي^١ أحمد زارع زرديني^٢
كمال صحرايي أردكاني^٣

تاريخ القبول: ٢٠٢٤/٠١/١٦

تاريخ الإستلام: ٢٠٢٢/٠٢/٢٧

الملخص

إن الترباط الشبكي لسور القرآن تتحدث عن العلاقة البنوية والمضمونية بين السور. ويتناول هذا النمط من الدراسات إيجاد أنواع الروابط بين السور غير المتجاورة ولكن المتشابهة، والتي تعرف باسم «الفريق والمجموعة». وبطبيعة الحال، قد يتم تجميع سورة واحدة مع سور مختلفة من جوانب مختلفة، الأمر الذي لا يشكل تحدياً لعملية هذه الدراسات فحسب، بل يمكن أن يشير أيضاً إلى القدرات العديدة للقرآن في المعنى. تبحث هذه الدراسة، باستخدام المنهج الوصفي التحليلي، في ترباط سورة الفتح بسور نوح والقدر والكوثر، والتي تبدأ جميعها بكلمة «أنا». وتبين نتائج الدراسة أن هناك أنواعاً مختلفة من الارتباطات البنوية والمضمونية بين هذه السور، منها حسن البداية، والنثر المسجع، اشتراك النغم والألحان واشتراك المواضيع والهدف، كما أن لها آيات متشابهة من حيث الشكل والمضمون، مما يعزز ترباطها الشبكية. ومن نتائج هذه الدراسة يمكن ذكر خلق سياق مناسب لفهم أفضل لسور المجموعة، لفهم وشرح البنية النصية للقرآن

١ طالب دكتوراه في علوم القرآن والحديث، كلية اللاهوت، جامعة ميبد، ميبد، إيران. s.janati51@gmail.com

٢ أستاذ مشارك بقسم علوم القرآن والحديث، كلية اللاهوت، جامعة ميبد، ميبد، إيران (الكاظم المسؤول).

zareardini@meybod.ac.ir

٣ أستاذ مساعد بقسم علوم القرآن والحديث، كلية اللاهوت جامعة ميبد، ميبد، إيران. sahraei@meybod.ac.ir

* جنتي فيروزآبادي، صديقة؛ زارع زرديني، أحمد وصحرايي أردكاني، كمال. (٢٠٢٣م). الترباط الشبكي بين سورة الفتح وفريقها من السور (نوح والقدر والكوثر). الفصلية العلمية الترويجية لدراسات علوم القرآن، ٥(١٦)، صص ١٠٦-١٨٦. <https://doi.org/10.22081/JQSS.2024.66089.1252>

بشكل أفضل، وخلق سياق مناسب للتوسع في أساليب التفسير «القرآن مع القرآن»، والحصول على الآيات المماثلة.

المفردات المفتاحية

سورة الفتح، السور المجموعة، الدراسات الأسلوبية للقرآن، الترابط الشبكي في سور القرآن، بنية القرآن، تناسب الآيات والسور.

پیوستگی شبکه‌ای سوره فتح با سوره‌های هم‌گروه (نوح، قدر و کوثر)

صدیقه جنتی فیروزآبادی^۱   احمد زارع زردینی^۲   کمال صحرایی اردکانی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۸

چکیده

پیوستگی شبکه‌ای سوره‌های قرآن از ارتباط ساختاری و محتوایی میان سوره‌ها سخن می‌گوید. در این سبک از مطالعات، به یافتن انواع ارتباطات در میان سوره‌های غیرهم‌جوار، اما شبیه که با عنوان «هم‌گروه» شناخته می‌شود، می‌پردازد. اگرچه ممکن است یک سوره از جهات گوناگون، با سوره‌های متفاوتی هم‌گروه باشد، که این خود نیز نه فقط روند این مطالعات را با چالشی روبرو نمی‌کند، بلکه می‌تواند نشان‌دهنده ظرفیت‌های بسیار قرآن در معناورزی باشد. این تحقیق با روش توصیفی - تحلیلی پیوستگی‌های سوره فتح با سوره‌های نوح، قدر و کوثر که همگی با تعبیر «انا» آغاز می‌شوند را بررسی می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میان این سوره‌ها انواع مختلفی از پیوستگی‌های ساختاری و محتوایی شامل حسن آغاز، سجع، لحن و ریتم مشترک، مضامین و غرض مشترک وجود دارد و دارای آیات نظیر از جهت شکلی و محتوایی هستند که پیوستگی شبکه‌ای آنها را تقویت می‌کند. از نتایج این پژوهش می‌توان به ایجاد زمینه‌ای مناسب برای فهم بهتر این سوره‌های هم‌گروه، شناخت و تبیین بهتر ساختار متنی قرآن، ایجاد زمینه مناسب برای گسترش روش‌های تفسیر قرآن به قرآن و یافتن همانند آیات اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها

سوره فتح، سوره‌های هم‌گروه، مطالعات سبک‌شناختی قرآن، پیوستگی شبکه‌ای سوره‌های قرآن، ساختارشناسی قرآن، تناسب آیات و سوره‌ها.

۱. دانشجوی دکتری، علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران. s.janati51@gmail.com
۲. دانشیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران (نویسنده مسئول). zarezardini@meybod.ac.ir
۳. استادیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران. sahraei@meybod.ac.ir

* جنتی فیروزآبادی، صدیقه؛ زارع زردینی، احمد و صحرایی اردکانی، کمال. (۱۴۰۲). پیوستگی شبکه‌ای سوره فتح با سوره‌های هم‌گروه (نوح، قدر و کوثر). فصلنامه علمی - ترویجی مطالعات علوم قرآن، ۱۶(۵)، صص ۱۵۶-۱۸۶.

<https://doi.org/10.22081/JQSS.2024.66089.1252>

یکی از موضوعات قرآن‌شناسی، مطالعه درباره جایگاه هر یک از سوره‌ها در چینش قرآن است. به‌طور کلی، این سبک از مطالعات را می‌توان با دو نگاه پیگیری کرد؛ یک نگاه، خطی و زنجیره‌ای که در دو سطح خرد (زنجیره‌مندی بیناآیه‌ای) و سطح کلان (زنجیره‌مندی بیناسوره‌ای) قابل رده‌بندی است. دومین روش، پیوستگی‌های شبکه‌ای میان برخی سوره‌ها است؛ یعنی مطالعاتی که تلاش می‌کند با عبور از نگاه خطی، از ارتباط ساختاری و محتوایی میان دو یا چند سوره همگروه خبر دهد که شامل تناسب مضمونی، نظایر آیات، سجع، سیاق، غرض مشترک، موضوع مشترک و واژگان کلیدی می‌باشد. این دست از مطالعات (چه از نوع خطی و چه از نوع شبکه‌ای) می‌تواند ارزش‌های تاریخی، فهمی، تفسیری، کلامی (دفاع از ساحت قرآن) داشته باشد؛ همچنین در آثار متعدد، مباحث نظری آن را پیش برده، تلاش کند آن را در مقام عمل به کار بندند. مبنای تفسیری علامه طباطبایی (تفسیر قرآن به قرآن)، مبتنی بر یافتن آیات نظیر است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق. جای‌جای اثر). در این پژوهش تلاش شده پیوستگی‌های سوره فتح با سوره‌های هم‌گروه خود که دارای شروعی مشترک هستند بررسی شود. چهار سوره قرآن (فتح، نوح، قدر و کوثر) با کلمه «أنا» آغاز شده که در مقام بیان عظمت خداوند و شرافت نعمت است. پژوهش پیش‌روی درصدد پاسخ به این پرسش‌ها است: آیا می‌توان این سوره‌ها را در یک گروه جای داد؟ از جهت ساختاری و محتوایی چه تناسبی میان سوره مدنی فتح با سوره‌های مکی نوح، قدر و کوثر وجود دارد؟

۱. پیشینه

آثار متعددی با عناوینی چون پیوستگی و تناسب آیات و سوره‌های و یا انسجام متنی قرآن نوشته شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: «پژوهشی در نظم قرآن» (فقهی‌زاده، ۱۳۷۴)، «نگره‌ای جدید درباره انسجام متنی سوره‌های قرآن کریم» (ذوقی، ۱۳۹۲)، «تناسب مضمونی و انسجام ساختاری در قرآن» (سلوا العوا، ۲۰۰۶م)، «انسجام قرآن از نظریه تا عمل:

مقایسه روش تفسیری فراهی، اصلاحی و حوی» (آقایی، ۱۳۸۸)، «ساختار هندسی سور قرآن» (خامه‌گر، ۱۳۸۶)، «چهره پیوسته قرآن» (ایازی، ۱۳۸۰)، «ویژگی‌ها و مؤلفه‌های زبان قرآن کریم» (میر و حری، ۱۳۸۶)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد «تناسب سور حوامیم» (علوی، ۱۳۸۵)، مقاله «بررسی و تحلیل سوره‌های جزء سی‌ام قرآن کریم» (عم جزء) براساس علم مناسبت (خلخالی و همکاران، ۱۴۰۱)، رساله کارشناسی ارشد «درآمدی بر پیوستگی‌های شبکه‌ای سور قرآن کریم» (داوری، ۱۳۹۴)، مقاله «الگوی در تحول دانش تناسب سور؛ مطالعه موردی تناسب سور فتح و محمد» (جنتی و همکاران، ۱۴۰۰) و مقاله «پیوستگی‌های شبکه‌ای سور اذائیه» (الیاسی‌فر و طالب‌تاش، ۱۳۹۹)، اما تاکنون پژوهشی به‌طور مستقل در زمینه پیوستگی‌های سوره فتح با سوره‌های همگروه خود که دارای آغازین مشترک هستند انجام نگرفته است و این نوشتار اولین پژوهش در این زمینه است.

۲. پیوستگی سوره‌های قرآن

پیوستگی سوره‌ها و آیات قرآن را به‌طور کلی می‌توان در دو دسته خطی و شبکه‌ای رده‌بندی کرد.

۲-۱. پیوستگی‌های خطی

مقصود از پیوستگی‌های خطی مناسبت‌های معنایی است که به متن، یکپارچگی و وحدت می‌بخشد و آن را به‌مثابه یک متن، از مجموعه‌ای از جملات جداگانه و نامربوط متمایز می‌سازد (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶، ص ۶۳؛ نیز رک: ذوقی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۰). از منظر دیگر و در یک تقسیم‌بندی کلی و جامع، مناسبت یا زنجیره‌مندی مفهومی میان آیات و سوره‌ها را می‌توان در دو سطح خرد یعنی میان آیات (زنجیره‌مندی بیناآیه‌ای) و سطح کلان (زنجیره‌مندی بیناسوره‌ای) رده‌بندی کرد. در بحث از زنجیره‌مندی بیناآیه‌ای یا تناسب آیات ضمن سور به این پرسش پاسخ داده می‌شود که یک آیه خاص، چه هماهنگی و ارتباطی با آیات پیشین و پسین خود دارد (عبدالرئوف، ۱۳۸۷). اما در زنجیره‌مندی بیناسوره‌ای، پیوستگی در یکی از این صورت‌های ذیل برقرار می‌شود: الف)

زنجیره‌مندی میان آغاز و انجام یک سوره؛ ب) زنجیره‌مندی میان انجام یک سوره و آغاز سوره بعدی؛ ج) زنجیره‌مندی میان دو سوره متوالی؛ د) زنجیره‌مندی میان دو سوره متوالی که سوره دوم، مطالب سوره اول را تبیین کند (عبدالرئوف، ۱۳۸۷؛ ه) تناسب میان مجموعه‌ای از سور که ارتباط میان مجموعه‌ای از سوره‌های نزدیک به هم کاویده می‌شود (ر.ک: بازرگان، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۷)، این نوع تناسب بیشتر در قرون متأخر مورد توجه قرار گرفته است (ر.ک: حوی، ۱۴۲۴، ج ۱، صص ۵۱-۵۵؛ ج ۳، صص ۱۲۸۹-۱۲۹۱؛ ج ۵، ص ۲۴۰۷؛ ج ۸، ص ۲۴۱۰؛ ج ۱۰، صص ۵۴۹۶، ۱۴۲۴؛ آفایی، ۱۳۸۷).

۲-۲. پیوستگی‌های شبکه‌ای

مقصود از پیوستگی‌های شبکه‌ای، کشف ارتباط یک سوره با دیگر سوره‌های قرآن کریم، فارغ از سوره قبل و بعد، و همچنین کشف ارتباط آیات یک سوره با آیات دیگر سوره‌هاست. در پیوستگی‌های شبکه‌ای، هر نوع مناسبت و ربطی میان سور و آیات بررسی می‌شود. مهمترین انواع پیوستگی‌های شبکه‌ای عبارتند از:

۱. پیوستگی از طریق کشف نظائر معنوی

گاه دو یا چند آیه از جهت مفهوم و محتوا نظیر یکدیگر هستند، درحالی که الفاظ مشترکی میان آنها مشاهده نمی‌شود. مفسر در این مورد باید آن چنان اشراف و حضور ذهنی درباره قرآن کریم داشته باشد که به مقدار وسع، همه آیاتی را که در این زمینه نظر دارند، نفیاً و اثباتاً گردآوری کرده و محتوای آیات را مورد توجه قرار دهد (مصلائی‌پور یزدی و دیمه‌کار، ۱۳۸۷)؛ همچنین می‌توان با جستجوی مصادیق یکسان در آیاتی که لفظ مشترکی میان آنها وجود ندارد، میان آنها ارتباط برقرار کرد؛ بنابراین نظایر معنوی، تأکید بسیاری بر محتوا (مفاهیم و مصادیق) آیات وجود دارد، هرچند ممکن است الفاظ مشترکی میان آنها مشاهده نشود.

۲. پیوستگی با سیاق‌های مشترک

یکی از روش‌های جستن پیوستگی بین سوره‌های قرآن کریم که در قرون متأخر

بسیار بر آن تکیه می‌شود، است: سیاق کلمات، سیاق جملات، سیاق آیات و سیاق سوره‌ها. سیاق در اصطلاح عبارتست از: ساختاری کلی که بر مجموعه‌ای از کلمات، جملات و یا آیات، سایه می‌افکند و بر معنای آنها اثر می‌گذارد (رجبی، ۱۳۸۳، ص ۹۲). از این منظر می‌توان به سوره‌های مختلف که دارای سیاق یکسان هستند، پیوند و ارتباط داد.

۳. پیوستگی با طرح موضوعات مشترک

موضوع مشترک، از دیگر روش‌هایی است که می‌توان پیوستگی شبکه‌ای سوره‌های مختلف قرآن را براساس آن به‌دست آورد (معرفت، ۱۳۷۳، ص ۲۰). تکرار موضوعات در سوره‌های قرآن، تفاوت‌هایی با هم دارند، اما همین امر می‌تواند به کشف ارتباط و پیوستگی بین مضامین همان سوره و یا سوره‌های مختلف کمک نماید. به‌عنوان نمونه موضوع خانواده در سوره‌های نور، احزاب و تحریم هست که می‌تواند آنها را به یک مجموعه تبدیل سازد؛ موضوع این سوره‌ها، مشترک بوده و از این طریق، پیوستگی شبکه‌ای میان آنها قابل درک است (ر.ک: زارع زردینی، ۱۳۸۵، ص ۲۰). موضوع مشترک می‌تواند دستمایه جستار در پیوستگی‌های شبکه‌ای آیات درون یک سوره نیز قرار گیرد. برای نمونه، برخی معتقدند معمولاً آیات هر سوره، تعدادی خطوط اصلی دارد که این خطوط می‌تواند حاوی خطوط فرعی نیز باشد. برای استخراج خطوط اصلی و فرعی، می‌بایست نقاط تلاقی کشف شود تا ارتباط شبکه‌ای آیات رخ بنماید (برومند، ۱۳۹۳). شایان ذکر است که پراکندگی موضوعی واحد در متن، در جهت انسجام و پیوستگی قرآن حرکت می‌کند؛ زیرا در این صورت، مرز سوره‌ها به روی هم گشوده می‌شود تا آن‌ها وارد گفت‌وگویی لایتناهی گردند (قبطوری، ۱۳۸۲، صص ۱۰۰-۱۰۱)؛ به‌گونه‌ای که واقعیت‌های گوناگون به‌صورت شبکه‌ای با یکدیگر مرتبط و پیوستگی می‌یابد؛ چنان‌که اگر یک آیه بر یک معنی دلالت کند به لحاظ ارتباط شبکه‌ای که بین آن معنی و معانی دیگر وجود دارد، چند معنای دیگر نیز در حوزه دلالت آیه قرار می‌گیرد (صدر، ۱۳۷۹) و فرایندهای تفسیر بینامتنی قرآن رونق می‌گیرد. تفسیر قرآن به قرآن دقیقاً نوعی توجه به

روابط بینامتنی در قرآن است که آیات قرآن با استفاده از آیه‌های دیگر تفسیر می‌شود تا روابط میان آیه‌های مختلف آشکار شود (پاکتچی، ۱۳۹۲، صص ۳۹-۴۰).

۴. پیوستگی شبکه‌ای چند سوره با غرض مشترک

اصل انسجام در متن قرآن به‌عنوان یکی از بدیهی‌ترین اصول فصاحت و بلاغت و برکناری قرآن از تعقید، اساس نظریه غرض مشترک در سوره است (خامه‌گر، ۱۳۸۶، صص ۹۸-۹۹)؛ مروّجان این نگرش معتقدند باید پیام سوره‌ها را اساس فهم آیات سوره تلقی کرد و غرض سوره به‌عنوان محور فهم آیاتی مدنظر باشد که پیرامون همان غرض نازل شده‌اند (شحاته، ۱۳۶۹، ص ۲۷). عمده فعالیت‌ها متمرکز بر اثبات ترتیب و مناسبات آیات و سوره در میان گذشتگان، وحدت موضوعی یا ساختار هندسی سوره در میان معاصران بوده است (خامه‌گر، ۱۳۸۶، صص ۶۰-۷۱؛ فقهی‌زاده، ۱۳۷۴، صص ۷۸-۸۲)؛ بنابر تحقیقات صورت گرفته در طول تاریخ نظم قرآنی، این دیدگاه بیشترین افراد و افکار را متوجه خود نموده است (علی‌الایض، ۱۴۳۳ق، صص ۳۵-۴۵) و صورت‌بندی‌های متعددی از این رهیافت در مقاطع مختلف تاریخی شکل گرفت که نقطه اشتراک همه آن‌ها به کشف غرض واحد هر سوره یا روح حاکم بر سوره‌ها بازگشت دارد، این‌گونه که خواننده یا مفسر قرآن در مسیر دست‌یابی به مقاصد و جزئیات سوره می‌تواند مشخص‌سازد که آیا مجموع آیات یک سوره به دنبال هدف خاصی چینش شده‌اند یا این که تنها در بین برخی آیات آن تناسب وجود دارد (شاطی، ۱۴۲۱ق، ج ۳، ص ۴۱۴؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱، ص ۱۶ و ج ۱۵، ص ۷۸؛ مدنی، ۱۹۹۱م؛ شحاته، ۱۳۶۹، ص ۲۷)؛ از همین رو، الگوهای کارآمدی چون شبکه معنایی قرآن، یعنی حوزه مطالعات معناشناختی در قرآن (مطیع و همکاران، ۱۳۸۸، صص ۱۰۷-۱۱۱)، روابط بینامتنی در سطح کلان متن (البرزی و منصور، ۱۳۹۳، صص ۷۰-۷۴)، الگوی بازگشتی (ذوقی، ۱۳۹۲، صص ۱۶۵-۱۶۶)، نظریه پیوند (El-Awa, 2006, pp. 26-32) را شناسایی و معرفی کرده‌اند.

۵. نظم‌آهنگ و تناسب فواصل آیات (صنعت سجع)

توجه به آهنگ جملات و به‌ویژه سجع که در کتب علوم قرآنی از آن با عنوان

تناسب و هماهنگی در فواصل و پایان‌بندهای آیات قرآن یاد می‌شود، همواره مورد توجه بوده است (ر.ک: طاهرخانی، ۱۳۸۳، ص ۸۳)؛ آهنگین بودن آیات قرآن و رعایت فواصل که به خصوص در شماری از سوره‌های مکی، نمود بیشتری دارد (میر، ۱۳۸۶، ص ۳۳۰)، می‌تواند سبب دست‌یافتن ارتباط میان آیات و سوره‌های دارای سجع و وزن یکسان باشد.

۶. پیوستگی شبکه‌ای با آغازهای مشابه

یکی از شاخص‌های حائز اهمیت در تشخیص معیار گروه‌بندی سوره‌ها حسن الابتداء (براعت مطلع) است به طوری که گفته‌اند تمام فواتح سوره‌های قرآن، به بهترین وجه ممکن و بر بلیغ‌ترین و کامل‌ترین وجه آمده است (معرفت، ۱۳۷۳، ص ۱۰۹)؛ از این رو سوره‌هایی از قرآن که مطلع مشترکی دارند و دارای سرآغاز مشابهی هستند در قالب یک گروه جای می‌گیرند که از پیوستگی‌های ساختاری و محتوایی برخوردارند (سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۳۳۳). این مسئله در احادیث معتبر و متعدد، مورد توجه قرار گرفته و مفسران بر این معیار صحنه گذاشته و اشتراک در فواتح سوره‌ها را نشانه تقارن موضوعی آنها دانسته‌اند (لسانی، ۱۳۹۴، ص ۱۰۸). علامه طباطبائی در این باره می‌نویسد: «اگر کمی در سوره‌هایی که حروف مقطعه آغاز آنها مشترک است تدبر کنی، می‌یابی که آن سوره‌ها از نظر مضمون و تناسب سیاق به هم شباهت دارند به طوری که شباهت بین آنها در سایر سوره‌ها دیده نمی‌شود» (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۸، ص ۸). بر همین اساس سیوطی در پی همسانی فواتح سوره هر دسته از سوره‌هایی که سرآغاز مشترک دارند را یک نوع بشمار آورده است. وی کلام خداوند را از جهت شروع، به ده نوع تقسیم کرده و در خصوص شروع با جمله‌های خبریه، در نوع چهارم متذکر می‌گردد که این سوره‌ها ۲۳ سوره هستند که از این میان، چهار سوره فتح، نوح، قدر و کوثر با «أنا» شروع می‌شوند (سیوطی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، صص ۲۰۹-۲۱۱).

تعریف و انواع گروه سوره‌ها

مراد از گروه سوره، چند سوره که از یک یا چند بعد دارای اشتراکات و شباهت‌ها

باشند که به دو دسته همجوار و غیرهمجوار تقسیم‌بندی می‌شوند. گروه سوره‌های همجوار، سوره‌هایی هستند که در یک گروه قرار دارند و درعین حال در کنار هم هستند. گروه سوره‌های غیرهمجوار، سوره‌هایی هستند که در یک گروه قرار دارند، ولی در کنار هم نیستند. یکی از ملاک‌های تعیین گروه سوره‌های غیرهمجوار، ملاک فواتح سور است که این همسانی و تشابه در آغاز سوره‌های همگروه، حاکی از پیوند میان آن‌ها در محتوا، محور موضوعی، اهداف، مقاصد و کارکردهاست (مرادی زنجانی و لسانی فشارکی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۷). به نظر می‌رسد که گروه سوره‌ها، علاوه بر هماهنگی کلی و ارتباط عمومی مفاهیم و مقاصد آن‌ها، ویژگی مستقلی داشته باشند و از زاویه خاصی به مسئله‌ای را بیان می‌کنند (بازرگان، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۳)؛ به این معنا که هر گروه مانند یک یک سوره‌ها مضمونی جداگانه دارد و البته شامل مضمون‌هایی از گروه‌های دیگر هم می‌شود که نسبت به عمود گروه، فرعی به حساب می‌آیند و نقش هر سوره در هر گروه، طرح یک جنبه مشخصی از آن عمود است (اکرمی و اسکندرلو، ۱۳۹۰). در این نوشتار پیوستگی و ارتباط میان سوره مدنی «فتح» با گروه سوره‌های غیرهمجوار «سور نوح، قدر و کوثر» بررسی می‌شود.

معرفی سوره فتح

سوره فتح با ۲۸، مدنی و چهل و هشتمین سوره قرآن کریم در ترتیب قرآن است. غرض این سوره، بیان منتی است که خدای تعالی به رسول خدا نهاده، و در این سفر فتحی آشکار نصیبت فرموده و نیز منتی که بر مؤمنین همراه وی نهاده و مدح شایانی است که از آنان کرده، و وعده جمیلی است که به همه کسانی از ایشان داده که ایمان آورده و عمل صالح کرده‌اند، که در دنیا به غنیمت‌های دنیایی و در آخرت به بهشت می‌رساند، و مذمت عرب‌های متخلف که رسول خدا ﷺ خواست آنان را به سوی جنگ حرکت دهد، ولی حاضر نشدند، و مذمت مشرکین در اینکه سد راه رسول خدا و همراهان آن جناب از داخل شدن به مکه شدند، و مذمت منافقین و تصدیق خدا رؤیای رسول گرامیش را (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص صص ۳۷۸-۳۷۹).

تناسب و پیوستگی سوره «فتح» با گروه سوره‌های غیرهمجوار «سوره‌های نوح، قدر و کوثر»

- چهار سوره قرآن با کلمه «إنا»؛ حرف تأکید «إِنَّ» به اضافه ضمیر جمع «نا» آغاز شده که با نظر به محور اصلی این چهار سوره مبنی بر نعمت‌های عظیم خداوند به انبیای الهی و انسان‌ها
- (آغاز نعمت رسالت در سوره نوح، آغاز جهانی شدن اسلام در سوره فتح، آغاز نزول قرآن کریم در سوره قدر و امتداد رسالت پیامبر ﷺ در سوره کوثر) در مقام بیان عظمت خداوند و شرافت نعمت است.

تناسب و پیوستگی سوره «فتح» و سوره «نوح»

سوره نوح هفتادویکمین سوره قرآن در ترتیب مصحف و دارای ۲۸ آیه است و حدود سال نهم یا دهم بعثت در مکه نازل شده است (بلاغی، ۱۳۸۶، ص ۳۰). جزو سوره‌های مفصلات است (صفوی، ۱۳۹۶، ص ۸۳۰). این سوره را نیز همچون سوره فتح در شمار سوره‌های ممتحنات آورده‌اند (رامیار، ۱۳۶۹، صص ۳۶۰ و ۵۹۶) که گفته شده این سوره‌ها با سوره ممتحنه تناسب محتوایی دارند (اقبال، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۲۶۱۲). این سوره ترسیمی است از بیان مبارزه دائمی طرفداران حق و باطل و برنامه‌هایی که طرفداران حق در مسیر خود باید به کار بندند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۲۵، صص ۵۳-۵۴). محتوای سوره بیان داستان حضرت نوح و برخوردها و مباحثات او با کافران است و هدف آن بیان نشانه‌های خدا و عذاب الهی بر اهل باطل و هشدار به مشرکان مکه و تسلی به پیامبر ﷺ و مؤمنان است (رضائی، ۱۳۸۷، ج ۲۱، ص ۲۴۹). برخی ارتباطات ساختاری و محتوایی میان سوره «فتح» و سوره «نوح» چنین است:

۱. شروع سوره هر دو سوره با «إنا» است و آغاز نعمت رسالت را نشان می‌دهد که سبب تسلی خاطر برای پیامبر و مؤمنان است که در برنامه‌های خود به لطف خدا دلگرم و در برابر مشکلات شکیبیا باشند.

۲. یکی از موضوعات مشترک لفظی و محتوایی دو سوره انداز حضرت محمد ﷺ و انداز حضرت نوح است. میان آیه ۸ سوره فتح واژه «نذیراً»، و سوره نوح آیه ۱ واژه

«انذر» و آیه ۲ واژه «نذیرٌ» پیوستگی لفظی وجود دارد؛ بنابراین حضرت محمد ﷺ و حضرت نوح از نذیران خداوند بودند. آیه ۸ سوره فتح «أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا» به فرستاده شدن پیامبر گرامی به عنوان شاهد و مبشر و بیم دهنده اشاره دارد. اولین آیه سوره نوح، «... أَنْ أَنْذِرَ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» به فرستاده شدن نوح به سوی قومش با هدف انذار آنها قبل از آمدن عذاب دردناک به سوی آنها اشاره دارد و آیه دوم، «... إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ» در بیان این است که حضرت نوح به قومش می گوید من بیم دهنده آشکار برای شما هستم همچنین آیات ۱۳ تا ۲۰ نیز به کیفیت دعوت حضرت نوح با انذار قومش، پس از تشویق و بشارتشان به مواهب معنوی و مادی اشاره دارد، لذا می توان گفت در سوره نوح واژه بشارت به کار نرفته، اما محتوای بشارتی برای حضرت نوح آمده است.

۳. وظایف مردم در برابر ارسال پیامبران از موضوعات مشترک دو سوره است؛ آیه ۹ سوره فتح، «لِيُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَنُعَزِّرُوهُ وَنُقْضُوهُ وَنُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا» هدف از ارسال پیامبر گرامی به عنوان شاهد و مبشر و نذیر را ایمان به خدا و رسول و دفاع از پیامبر ﷺ و بزرگ شمردن او و تسبیح خداوند می دانند. آیه ۱۷، «وَمَنْ يَطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» نیز بحث اطاعت از خداوند و رسولش مطرح شده که نتیجه آن داخل شدن در بهشت است. آیه ۳ سوره نوح، «أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا» هدف از ارسال حضرت نوح به سوی قومش و انذار آنها را عبادت خدا و و طاعت پیامبرشان می دانند.

۴. نتیجه ایمان به خداوند و پیامبر گرامی ﷺ در دو سوره چنین بیان شده است: آیه ۱۷ سوره فتح، «وَمَنْ يَطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يَعْذِبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا» نتیجه اطاعت از خدا و رسولش را ورود در بهشتی می داند که نهرها از زیر درختانش جاری است و نقطه مقابل آن سرپیچی از خدا و رسول را گرفتار شدن به عذاب دردناک الهی می داند؛ همچنین آیه ۱۳ سوره فتح، «وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا» نتیجه ایمان نیاوردن به خدا و رسول و سرانجام کافران را آتش فروزان مطرح کرده است. آیه ۴ سوره نوح، «يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُوَخَّضْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ

مُسَمِّي» نتیجه عبادت خدا و تقوای الهی و اطاعت از پیامبر (حضرت نوح علیه السلام) را آمرزش گناهان و به تأخیر انداختن مرگ آنها تا زمان معینی می‌داند.

۵. تکرار لفظی و محتوایی مغفرت و آمرزش الهی یکی از وجوه پیوستگی دو سوره است. واژه‌های «یغفر» آیه ۴، «لتغفر» آیه ۷، «استغفروا» و «غفارا» آیه ۱۰، «اغفر» آیه ۲۸ در سوره نوح، با واژه‌های «لیغفر» آیه ۲، «فاستغفر» آیه ۱۱، «یغفر» و «غفوراً» آیه ۱۴، «مغفرة» آیه ۲۹ در سوره فتح، ارتباط لفظی دارند. آیه ۲ سوره فتح، «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ...» مسئله مغفرت پیامبر صلی الله علیه و آله در سایه فتح مبین بیان شده، آیه ۱۱، «سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا» درخواست متخلفان حدیبیه از پیامبر صلی الله علیه و آله برای آمرزششان مطرح شده است. آیه ۱۴، «... يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا» در بیان این است که خدا هر کس را بخواهد و شایسته بداند می‌بخشد و قسمت پایانی آیه اشاره به آمرزنده و رحیم بودن خداوند دارد، و آیه ۲۹، «... وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» وعده آمرزش و اجر عظیم به مؤمنان دارای عمل صالح را بیان می‌کند.

آیه ۴ سوره نوح، «يَغْفِرُ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ...» هدف از عبادت، تقوای الهی و اطاعت از پیامبر صلی الله علیه و آله را آمرزش گناهان مطرح کرده، آیه ۷، «وَإِنِّي كَلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِيُغْفِرَ لَهُمْ...» در بیان واکنش کافران در برابر دعوت حضرت نوح علیه السلام و آمرزش آنهاست. آیه ۱۰، «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا» سخن حضرت نوح علیه السلام را بیان کرده، که از پروردگار خویش آمرزش بطلبند، زیرا او بسیار آمرزنده است، و آیه ۲۸، «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ...» سخن حضرت نوح علیه السلام مبنی بر طلب آمرزش برای خود و پدر و مادرش و مؤمنین، و نقطه مقابل آن هلاکت ظالمان را مطرح کرده است.

۶. درخواست هلاکت و نابودی کافران و غلبه آئین حق یکی از وجوه پیوستگی دو سوره است. آیه ۲۶ سوره نوح، «... رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» نفرین حضرت نوح زمانی که به طور کامل از هدایت قومش مأیوس شد را بیان کرده است و آیه ۲۷ علت این نفرین را گمراهی بندگان و به وجود آمدن نسل فاجر و کافر مطرح کرده است، آیه ۲۸، «... وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا» ابتدا دعای حضرت نوح علیه السلام مبنی بر

آمرزش خود و پدر و مادرش و همه مؤمنین مطرح کرده و در پایان آیه هلاکت ظالمان را بیان کرده است. آیه ۲۸ سوره فتح، «... لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...» تحقق و نمود درخواست حضرت نوح عليه السلام مبنی بر غلبه آئین حق بر همه ادیان، مطرح گردیده است.

۷. زیان کاری اموال و فرزندان از اشتراکات لفظی و محتوایی دو سوره است؛ واژه «اموال» در آیه ۱۲ و واژه «ماله» در آیه ۲۱ سوره نوح، با واژه «اموالنا» در آیه ۱۱ سوره فتح، ارتباط لفظی دارند. آیه ۱۱ سوره فتح، «سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا...» عذر متخلفان حدیبیه از همراهی با پیامبر صلی الله علیه و آله را حفظ اموال و خانواده اشان ذکر کرده است. آیه ۱۲ سوره نوح، «وَيَمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَنْبِنْ...» در بیان چگونگی دعوت حضرت نوح عليه السلام از طریق تشویق آن‌ها به پاداش و نعمت بزرگ مادی و از جمله فزونی اموال و فرزندان است. آیه ۲۱ «... وَاتَّبِعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا حَسْرًا» سخن نوح عليه السلام پس از ناامیدی از هدایت قومش مبنی بر زیان کاری اموال و فرزندان را بیان می‌کند.

۸. پاداش معنوی و مادی یکی از موضوعات مشترک دو سوره است. در سوره فتح بیشتر به ذکر پاداش‌های معنوی پرداخته است: آیه ۴ سوره فتح، «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ...» به انزال سکینه در قلوب مؤمنین برای افزایش ایمانشان اشاره دارد، در آیه ۱۸، «لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ... فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا» رضایت خدا از بیعت کنندگان با پیامبر صلی الله علیه و آله و انزال سکینه و فتح قریب مطرح شده، آیات ۱۹ و ۲۰، «وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا...»، «وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» غنائم زیاد را مطرح کرده، همچنین آیه ۲۰ بازداشتن دست دشمن از آن‌ها و هدایت به صراط مستقیم بیان شده است. آیه ۲۲، «... الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَوْ الْأَذْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا» نداشتن ولی و یاور برای کافران در صورت جنگ با مؤمنان مطرح شده، و آیه ۲۹، «... وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» مغفرت و اجر عظیم برای مؤمنان دارای عمل صالح را مطرح کرده است.

در سوره نوح بیشتر تأکید روی پاداش‌های مادی است؛ آیه ۱۰، «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا

رَبِّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا» به پاداش بزرگ معنوی (بخشودگی گناهان) اشاره دارد و آیات ۱۱ و ۱۲ به ذکر پنج پاداش بزرگ مادی (باران‌های پی‌درپی و پربرکت، افزایش اموال و فرزندان، باغ‌های سرسبز و نهرهای جاری) پرداخته است «يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ أَرْبَابِيٍّ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا».

۹. واکنش کافران در برابر دعوت پیامبران که به گونه‌های مختلف در دو سوره بیان شده از جمله ارتباطات دو سوره است. آیات ۲۵ و ۲۶ سوره فتح به کفر ورزیدن مشرکان مکه، بازداشتن پیامبر ﷺ و یارانش از مسجد الحرام و اعمال حج و قربانی در قربانگاه، و داشتن تعصب جاهلیت اشاره دارد «هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ...»، «... الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةُ الْحَمِيَّةُ الْجَاهِلِيَّةُ...». آیات ۷۶ و ۷۷ سوره نوح، «فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا»، «... جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْسَفُوا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا» و واکنش مخالفان دعوت نوح را از زبان حضرت نوح این گونه بیان می‌کند: فرار از حق، قرارداد انگشتان‌شان در گوش‌هایشان، پیچیدن لباس‌هایشان بر خود، اصرار بر مخالفت ورزیدن با پیامبرشان و استکبار ورزیدن. آیه ۲۱، «قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنِّهِمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا» نیز حال کافران را چنین بیان می‌کند: نافرمانی آن‌ها از پیامبرشان و پیروی از رهبرانی که تنها امتیازشان اموال و فرزندان زیاد است که جز در مسیر فساد بکار گرفته نمی‌شوند. آیات ۲۳ و ۲۴ نیز مکر عظیم رهبران گمراه مشرک مبنی بر دعوت به پنج بت (ود، سواع، یغوث، یعوق و نسر) و گمراهی گروه بسیار را مطرح کرده است «وَقَالُوا لَا تَدْرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَدْرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا» / «وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا...».

۱۰. سرانجام کافران از دیگر موضوعات مشترک دو سوره است. آیه ۱۳ سوره فتح، «... فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا» سرانجام کافران را آماده کردن آتش فروزان برای آن‌ها، آیه ۲۲، «... الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَوُوا الْأَذْبَارُ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَّلياً وَلَا نَصِيراً» سرانجام آن‌ها را نداشتن یاور، و آیه ۲۵، «... لَعَذَابُنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» سرانجام آن‌ها را عذاب الیم مطرح کرده است. پایان آیه ۲۴ سوره نوح، «... وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا» سرانجام کافران را افزودن ضلالت یعنی سلب توفیق الهی از آن‌ها که سبب بدبختی‌شان می‌شود

(در قالب نفرین از پیامبرشان) بیان کرده است. آیه ۲۵، «مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا» سرانجام آن‌ها را چنین بیان کرده: آن‌ها به خاطر گناهانشان غرق شدند و در آتش (آتش برزخی) وارد شده و جز خدا یاورانی نیافتند. آیه ۲۶، «وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» نیز از زبان حضرت نوح عليه السلام چنین بیان شده که خدایا هیچ یک از کافران را بر روی زمین باقی مگذار.

۱۱. حفظ وحدت مؤمنین و تقویت جبهه مؤمنان در برابر دشمنان از دیگر تناسبات دو سوره است. سوره فتح آیه ۴ افزایش ایمان مؤمنان به وسیله انزال سکینه در قلوبشان مطرح شده «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ...» آیه ۵ داخل شدن مردان و زنان مؤمن در باغ‌های بهشت و تکفیر گناهانشان مطرح شده است «لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفَّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ...» آیه ۹ هدف از ارسال پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان شاهد و مبشر و نذیر ایمان به خدا و رسول و دفاع از پیامبر صلی الله علیه و آله و بزرگ داشتن او و تسبیح خداوند بیان گردیده است «لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا» آیه ۱۸ خشنودی خداوند از مؤمنان بیعت کننده با پیامبر صلی الله علیه و آله و نزول سکینه بر دل آن‌ها و برخورداری از پیروزی نزدیکشان مطرح شده «لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ... فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا» آیه ۲۰ بازداشتن دست تعدی دشمنان از مؤمنان و آیت بودن آن و هدایت به راه راست بیان شده «... وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَ يَهْدِيكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا» آیه ۲۵ علت وقوع صلح حدیبیه را حفظ جان مؤمنان ناشناخته مقیم مکه بیان نموده «وَلَوْلَا رِجَالُ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ مُؤْمِنَاتٍ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوُّوهُمْ...» آیه ۲۶ مسئله انزال سکینه بر آن‌ها برای مرتبه سوم در این سوره عنوان شده همچنین ملزم شدنشان به تقوا را بیان کرده «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمُ التَّقْوَى...» در پایان آیه ۲۹ پس از ذکر ویژگی‌های بارز مؤمنان دارای عمل صالح وعده مغفرت و اجر عظیم را به آن‌ها داده است «... وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا». می‌توان هدف از ذکر بیان مواهب مادی و بیشتر معنوی ذکر شده به مؤمنان در آیات این سوره را، حفظ وحدت مؤمنین و تقویت جبهه مؤمنان در برابر

کافران و منافقان دانست. در این راستا سوره نوح بیشتر اشاره به برنامه‌های حضرت نوح برای ارشاد قومش از طریق تشویق و انذار و تسلیم‌ناپذیری آن‌ها و نفرین پیامبرشان و طلب مغفرت برای مؤمنین آن‌ها دارد. در آخرین آیه حضرت نوح آمزش برای مؤمنان را همدریف با آمزش خود و پدر و مادرش از خداوند درخواست کرده است «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ...».

۱۲. عذاب الیم از اشتراکات لفظی و محتوایی دو سوره است. آیه ۱۶ سوره فتح، راه توبه و بازگشت متخلفان حدیبیه را شرکت در جنگ با قوم جنگجو تا اسلام آوردنشان مطرح کرده که در صورت تخلف از فرمان جنگ دچار عذاب دردناک الهی می‌شوند «وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِّن قَبْلُ يَعَذَّبُكُمُ عَذَابًا أَلِيمًا»، آیه ۱۷ در بیان حال افرادی است که به علت بیماری و... نمی‌توانند در جنگ شرکت کنند، اما اگر از دستور خدا و رسولش سرپیچی کنند دچار عذاب دردناک می‌شوند «لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ... وَمَنْ يَقُولْ يَعِزُّهُ عَذَابًا أَلِيمًا»، قسمت پایانی آیه ۲۵ می‌فرماید: اگر مؤمنان و کفار از هم جدا می‌شدند کفار را عذاب دردناکی می‌کردیم «لَوْ تَرَىٰ أُولَٰئِكَ لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا». اولین آیه سوره نوح، فرستادن حضرت نوح به سوی قومش و انذار آن‌ها قبل از آنکه دچار عذاب دردناک شوند را بیان کرده است «إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ».

۱۳. نداشتن یاور برای کفار با ذکر واژه‌های «انصاراً» و «نصیراً» از عوامل پیوستگی دو سوره است. آیه ۲۲ سوره فتح، ص حبت از کافرانی است که اگر در سرزمین حدیبیه با مؤمنان می‌جنگیدند فرار کرده و یآوری نمی‌یافتند «وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَذْهَانَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا». آیه ۲۵ سوره نوح، سرانجام رهبران گمراه و مشرک قوم نوح را بیان می‌کند که به خاطر گناهانشان غرق شده و در آتش وارد گشته و جز خدا یاورانی نداشتند. با توجه به آیات مذکور می‌توان گفت که پایان کفار این است که علی‌الظاهر دیگر وجود نداشتند «مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأَذْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا».

۱۴. الزام پیامبر ﷺ و مؤمنان به تقوا در سوره فتح، و دستور التزام مؤمنان به تقوا و

اطاعت پیامبر ﷺ در سوره نوح از جمله موضوعات مشترک دو سوره است. آیه ۲۶ سوره فتح ملزم ساختن پیامبر ﷺ و مؤمنان به حقیقت تقوا بیان شده، زیرا آن‌ها در برابر خشم و تعصب جاهلیت، سرنوشت درخشانی را که خداوند در ماجرای حدیبیه برایشان رقم زده بود با آتش خشم و جهل نسوزاندند «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا...». آیه ۳ سوره نوح صحبت از رسالت حضرت نوح مبنی بر پرستش خداوند و رعایت تقوا و اطاعت از دستور پیامبرشان است. در این آیه لازمه تقوای پیشگی عبادت خدا و لازمه اطاعت از پیامبر الهی داشتن تقوا عنوان شده است «أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا».

۱۵. تمامی آیات سوره فتح دارای سجع و وزن یکسان هستند و همگی به تنوین نصب ختم می‌شوند. آیات پنجم تا آخر سوره نوح نیز به تنوین نصب ختم می‌شوند که نظم آهنگی شبیه نظم آهنگ آیات سوره فتح دارد. این نظم آهنگ منسجم و متناسب با محتوا می‌تواند سبب پیوستگی دو سوره باشد.

۱۶. محور موضوعی و غرض مشترک دو سوره با توجه به ساختار تقابلی آنها نیز از وجوه تناسب دو سوره است؛ غرض سوره فتح امتنان بر پیامبر ﷺ و مؤمنین همراه او و پاداش‌های دنیایی و اخروی و در مقابل مذمت متخلفین از جنگ و منافقان و مشرکان است در این راستا غرض سوره نوح نیز بیان نشانه‌های خدا و عذاب الهی بر اهل باطل و هشدار به مشرکان مکه و تسلی به پیامبر ﷺ و مؤمنان است.

تناسب و پیوستگی سوره «فتح» و سوره «قدر»

سوره قدر مکی و در چپش کنونی مصحف، نود و هفتمین سوره است. دارای ۵ آیه و در جزء ۳۰ قرآن جای دارد. از نظر حجم از سوره‌های مفسلات و از گروه اوساط و از سوره‌های کوچک قرآن است (خرم‌شاهی، ۱۳۷۷، ص ۱۲۶۶). محتوای کلی سوره درباره نزول قرآن در شب قدر، بیان عظمت شب قدر، نزول فرشتگان رحمت و روح و رقم زدن سرنوشت انسان‌ها، و اشاره به برکات این شب مانند عاری بودن از آفات ظاهری و

باطنی و برخورداری مؤمنان از لطف الهی است (صفوی، ۱۳۹۶، ص ۷۸۶؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲۰، ص ۷۶۸). برخی پیوستگی‌های میان آیات سوره «فتح» و سوره «قدر» را می‌توان چنین برشمرد:

۱. هر دو سوره در بیان امتنان خداوند بر پیامبر ﷺ و مسلمانان است؛ سوره فتح در بیان امتنان خدا با صلح حدیبیه و برکات و آثار آن می‌باشد و سوره قدر در بیان نزول قرآن در شب قدر و اهمیت شب قدر و برکات آن می‌باشد.

۲. واژه «انزلنا» در آیه ۱ و واژه «تنزل» در آیه ۴ سوره قدر، با واژه «انزل» در آیات ۴ و ۱۸ و ۲۶ سوره فتح، ارتباط لفظی دارند. در آیات سوره فتح سخن از انزال سکینه بر قلوب مؤمنین جهت افزایش ایمانشان است، آرامشی که در سایه صلح حدیبیه و بیعت با پیامبر ﷺ در مقابل تعصب جاهلیت کفار بر پیامبر ﷺ و مؤمنین نازل شد. آیه ۱ سوره قدر به نزول قرآن در شب قدر و آیه ۴ به نزول فرشتگان و روح به امر خدا (شب تقدیر بشر) در این شب اشاره دارد. به بیان دیگر این آیات به ذکر تقارن شب تقدیر بشر با شب نزول قرآن پرداخته که شاید رمز این تقارن این باشد که سرنوشت بشر وابسته به قرآن است اگر پیرو قرآن باشد سعادت‌مند و اگر به دور از قرآن باشد بدبخت و شقاوتمند می‌گردد.

۳. صلح حدیبیه در نگاه ظاهری برخلاف انتظار مؤمنان و به ضرر آنان می‌باشد (ترک مکه بدون انجام مناسک عمره و...) اما آثار و برکات آن زیاد می‌باشد؛ با تأکید بر آیه ۲۸ سوره فتح خداوند مسلمانان را به تدریج از فتوحات ظاهری (خیبر، ورود به مسجد الحرام، فتوحات بعدی) به فتح کلی و غلبه نهایی دین حق پیامبرش به‌عنوان اراده قطعی الهی بشارت می‌دهد؛ «... لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...». آیه ۳ سوره قدر نیز بیانگر آن است که شب قدر یک شب بیش نیست چیزی که به ظاهر کوچک می‌آید اما ارزش و اهمیت آن از هزار ماه بیشتر است؛ «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» چیزهای کوچکی که به چشم نمی‌آید (صلح حدیبیه صلحی علی‌الظاهر به ضرر مسلمانان، اما زمینه‌ساز پیروزی‌های بعدی مسلمانان، و شب قدر که علی‌الظاهر یک‌شب بیش نیست)، اما آغازی برای برنامه‌های اساسی خداوند در عالم می‌باشد.

۴. آیه ۴ سوره قدر «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ» بدین معناست که فرشتگان و روح در شب قدر به اذن پروردگارشان برای تقدیر امور نازل می‌شوند و با نزول فرشتگان بر قلب پیامبر ﷺ و امام معصوم در این شب، ارتباط زمین با آسمان، ملک با ملکوت و طبیعت با ماوراء طبیعت برقرار می‌شود و غیب آسمان‌ها و زمین متجلی و تدوین می‌شود. آیه ۲۷ سوره فتح نیز با نظر به صدق رؤیای پیامبر ﷺ مبنی بر ورود به مسجدالحرام و وقوع آن در سال آینده با امنیت، از غیب خبر می‌دهد.

۵. عبارت «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ» بدین معنا می‌باشد که تقدیر امور در شب قدر با نزول فرشتگان و روح، گوشه‌ای از ربوبیت الهی است که براساس سعادت بشر می‌باشد و تعبیر «باذن ربهم»، بدان معناست که فرشتگان بدون اذن خدا کاری انجام نمی‌دهند. در سوره فتح ضمن بیان صفات خداوند؛ آیه ۴ «علیم و حکیم»، آیات ۷ و ۱۹ «عزیز و حکیم»، آیه ۲۶ «علیم»، آیه ۱۱ «خیر»، آیه ۱۴ «غفور و رحمانیت»، آیه ۲۱ «قدیر»، و آیه ۲۵ «اراده الهی»، به ذکر مصادیقی از این ربوبیت (بهره‌مندی مؤمنان از پاداش‌های معنوی و مادی و نبود برخورداری دشمنان از آن و...) پرداخته است.

۶. شب قدر بر پایه برخی روایات شب نزول قرآن، شب تقدیر، شب نزول فرشتگان و روح بر زمین و شرفیابی آن‌ها حضور معصوم ﷺ است، بدین معنا که در زمان حیات پیامبر ﷺ آن حضرت میزبان فرشتگان الهی بوده و در زمان ما حضرت مهدی ﷺ هر سال میزبان فرشتگان الهی در شب قدر می‌باشد. آیه ۲۸ سوره فتح اشاره به ظهور دین حق و رسالت جهانی پیامبر ﷺ و غلبه دین اسلام بر تمام ادیان دارد و عبارت «... لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...» می‌تواند اشاره به پیروزی کامل اسلام بر تمام ادیان با ظهور حضرت مهدی ﷺ داشته باشد. هردو آیه به ولایت و سرپرستی امور جامعه به دست معصوم ﷺ اشاره دارد.

۷. آیات پایانی سوره فتح (آیات ۲۸ و ۲۹)، اشاره به برتری دین اسلام، پیامبر ﷺ و امت اسلامی دارد، مضمون آیات سوره قدر نیز به همین مطالب اشاره دارد، زیرا در شب قدر، قرآن بر پیامبر ﷺ نازل شده است.

۸. واژه «قدر» در تمام آیات سوره قدر تکرار شده است، که بیانگر اهمیت و فضایل و نزول رحمت و برکات الهی در این شب می‌باشد. واژه «فتح» در سوره فتح نیز در آیات ۱ و ۱۸ و ۲۷ تکرار شده که به ترتیب بیانگر صلح حدیبیه، فتح خیبر و فتح مکه می‌باشد که هر کدام دارای آثار و برکات بسیاری برای جامعه اسلامی داشت. فتح در اصطلاح به گشایش معنوی اطلاق می‌شود. فتح مبین یعنی راه پیشرفت انسان باز شد. پیوستگی این واژه با سوره قدر را می‌توان فتح سینه پیامبر ﷺ برای دریافت آیات قرآن دانست.

۹. غرض سوره فتح امتنان بر پیامبر ﷺ و مؤمنین و غرض سوره قدر امتنان بر پیامبر ﷺ و مسلمانان به خاطر نزول قرآن و برکات شب قدر است.

تناسب و پیوستگی سوره «فتح» و سوره «کوثر»

سوره کوثر مکی و در چینش کنونی قرآن، ص دوهشتمین سوره است. دارای ۳ آیه و در جزء سی‌ام قرآن جای دارد (معرفت، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۱۶۶). از نظر حجم از سوره‌های مفصلات و کوچک‌ترین سوره قرآن است (خرمشاهی، ۱۳۷۷، ۱۲۶۹). این سوره پیامبر ﷺ را خطاب قرار داده به نعمتی به نام کوثر اشاره دارد که خداوند به پیامبرش عطا کرده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ج ۲۷، صص ۳۷۰-۳۷۱). محتوای سوره ناکامی دشمنان اسلام در پرتو عطایای خداوند است. در این سوره دو خبر غیبی و دو دستور و فرمان عبادی (نماز و قربانی) و همچنین یک دستور اخلاقی (لزوم سپاسگزاری در مقابل احسان و انعام دیگران که از دستور «فَصَلِّ لِرَبِّكَ» و «فاء» تفریع آن فهمیده می‌شود) داده شده است (تاجپور، ۱۳۷۴، ص ۵۸۲). برخی ارتباطات میان آیات سوره «فتح» و سوره «کوثر» را می‌توان چنین برشمرد:

۱. هر دو سوره در بیان امتنان خداوند به پیامبر ﷺ است. سوره کوثر به خاطر اعطاء کوثر می‌باشد که تسلی خاطر پیامبر ﷺ در برابر حوادث دردناک و زخم‌زبان‌های مکرر دشمنان است (خبر غیبی اول).
۲. در سوره کوثر پیامبر ﷺ پنج مرتبه مورد خطاب قرار گرفته؛ ضمیر «ک» در

کلمات «أَعْطَيْنَاكَ، لِرَبِّكَ، شَانِكَ» و کلمات «فَصَلِّ، وَأَنْحَرْ» که مخاطب پیامبر ﷺ است. آیات ابتدائی سوره فتح نیز شش مرتبه پیامبر ﷺ مورد خطاب قرار گرفته است؛ «فَتَحْنَا لَكَ، لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ، ذَنْبِكَ، عَلَيْكَ، يَهْدِيكَ، يَنْصُرَكَ اللَّهُ».

۳. اعطاء کوثر به پیامبر ﷺ امتنانی است برای پیامبر ﷺ که خداوند در برابر آن دو چیز را از پیامبر ﷺ خواسته است: نماز و قربانی؛ رابطه با خالق و رابطه با مخلوق. همان طور که در سوره فتح نیز خداوند در سایه فتح مبین و مواهب اعطاء شده به پیامبر ﷺ وظایفی را از پیامبر ﷺ خواسته است. در آیه ۸ وظایف پیامبر (شاهد، مبشر و نذیر بودن) بیان گردیده است.

۴. آیه «إِنَّ شَانِكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» مبنی بر مقطوع النسل بودن دشمن پیامبر ﷺ خبر غیبی دومی است که مطرح گردیده و به قرینه این آیه می توان مصداق کوثر در آیه اول را اولاد و ذریه زیاد و طیبه از نسل حضرت فاطمه عليها السلام و حضرت علی عليه السلام دانست و در مقابل ابتر و بی تبار بودن دشمنان پیامبر ﷺ که انتظار مرگ پیامبر ﷺ و برچیده شدن بساط اسلام را داشتند. این خود یک خبر غیبی و دلیلی بر صدق رسالت پیامبر ﷺ و تداوم رسالت آن حضرت است خبری که در آیه ۲۸ سوره فتح مبنی بر رسالت جهانی پیامبر ﷺ و غلبه آئینش بر همه ادیان نیز بیان گردیده است.

۵. دو خبر غیبی (اعطاء کوثر، و ابتر بودن دشمنان پیامبر ﷺ) در سوره کوثر تداوم امر رسالت را متذکر می گردد، بدین معنا که خداوند به پیامبر ﷺ وعده یاری و پیروزی داد و به او اطمینان داد که نسل و تبار دشمنان کینه توز او بریده می شود و آنان بی تبار خواهند بود و این خبر تحقق یافت. در سوره فتح تداوم امر رسالت را منوط به داشتن یاران مخلص باایمان و با ویژگی هایی همچون کفرستیزی، رحمت بر مؤمنان، روحیه بندگی خدا، باصلابت بودن و دارای روحیه استقلال طلبی بیان کرده است.

۶. سوره کوثر به حمایت خداوند از پیامبر ﷺ اشاره دارد (دادن کوثر و تداوم رسالتش). سوره فتح نیز به حمایت خداوند از پیامبر ﷺ و مؤمنان اشاره دارد مؤمنانی که ضمن همراهی با پیامبر ﷺ باعث رشد و گسترش اسلام و تقویت جبهه ایمان شدند: انزال سکینه (آیات ۴ و ۱۸ و ۲۶)، یاری خدا به آنها با عنوان دست خدا بالای دست

آن‌هاست (آیه ۱۰)، رضایت خدا (آیه ۱۸)، فتح قریب (آیات ۱۸ و ۲۷)، غنائم زیاد (آیات ۱۹ و ۲۰)، عدم جنگ و خونریزی در مکه و پیروزی مسلمانان (آیه ۲۴)، حفظ جان مؤمنین ناشناخته مقیم مکه (آیه ۲۵)، ورود به مسجدالحرام با امنیت در سال بعد (آیه ۲۷)، غلبه دین اسلام بر همه ادیان (آیه ۲۸)، وعده مغفرت و اجر عظیم به مؤمنان دارای عمل صالح (آیه ۲۹).

۷. سوره فتح (آیات ۶ و ۱۲) سخن از سوءظن و زود قضاوت کردن منافقان مبنی بر عدم بازگشت پیامبر ﷺ و یارانش به مدینه می‌باشد. سوره کوثر نیز زود قضاوت کردن افرادی چون ولید بن مغیره مطرح شده که با مرگ پسر پیامبر ﷺ و داشتن پسران متعدد برای خود قضاوت کردند پیامبر ﷺ ابتر است، ولی همه چیز برعکس شد.

۸. در سوره کوثر تعبیر «شأنک» یعنی عداوتشان آمیخته با قساوت و رذالت بود و در دشمنی خود کمترین ادب را رعایت نمی‌کردند، همچنین تعبیر «ابتر» و نسبت دادن آن به پیامبر ﷺ به منظور توهین و هتک حرمت پیامبر ﷺ بود. در سوره فتح نیز اقدامات دشمنان توهین و هتک حرمت به پیامبر ﷺ بود؛ سوءظن آن‌ها مبنی بر عدم بازگشت پیامبر ﷺ و یارانش به مدینه و کشته شدن آن‌ها (آیات ۶ و ۱۲)، عدم صداقتشان (آیه ۱۱)، خواستار تغییر کلام الهی (آیه ۱۵)، نسبت دادن حسادت به پیامبر ﷺ و یارانش (آیه ۱۵)، بازداشتن پیامبر ﷺ و مؤمنین از ورود به مسجدالحرام و داشتن تعصب جاهلی (آیات ۲۵ و ۲۶).

۹. سوره کوثر پاسخی محکم به دشمنانی است که به مکتب و رهبر اسلام جسارت کردند؛ کسانی که پیامبر ﷺ را ابتر و راه و مکتبش را گذرا دانسته، می‌پنداشتند پس از پیامبر ﷺ به دلیل پسر نداشتن پیامبر ﷺ دینش از میان خواهد رفت. سوره فتح نیز پاسخی است به منافقان و مشرکان و کافرانی که گمانشان این بود به‌زودی پرونده اسلام بسته شده و پیامبر ﷺ و یارانش کشته شده و وعده‌های الهی دایر بر پیروزی اسلام همگی بی‌اساس است، کسانی که در صحت و استواری نبوت پیامبر ﷺ تشکیک کرده و آن را باطل و بی‌اساس پنداشتند. در هر دو مورد چون جسارت به راه و مکتب اسلام است، سوره‌ای مستقل نازل شده و هر دو سوره به ذکر اخبار غیبی مبنی بر حق بودن آئین

پیامبر ﷺ، رسالت جهانی، اعطاء کوثر و تداوم رسالت و... پرداخته است.

۱۰. سوره کوثر کوچک است، اما آثارش تا بی نهایت جاری است (اعطاء کوثر و تداوم رسالت پیامبر). صلح حدیبیه نیز در نگاه ظاهری برخلاف انتظار مؤمنان و به ضرر آن‌هاست (ترک مکه بدون انجام مناسک عمره و...)، اما آثار و برکات آن بسیار می‌باشد؛ نکته‌ای که خداوند در آیه ۲۸ سوره فتح متذکر می‌گردد و مسلمانان را به تدریج از فتوحات ظاهری (خیر، ورود به مسجدالحرام، فتوحات بعدی) به فتح کلی و غلبه نهایی دین حق پیامبرش به‌عنوان اراده قطعی الهی بشارت می‌دهد؛ «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ».

۱۱. کوثر به معنای خیر کثیر، بزرگ‌ترین هدیه الهی است که در کوچک‌ترین سوره قرآن مطرح گردیده و مصادیقی از آن در سوره فتح در وصف پیامبر ﷺ و یارانش آمده است؛ امت کثیر آیه ۲۸ عبارت «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ»، شفاعت آیه ۱۸ عبارت «لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ»، عبادت خالصانه آیه ۲۹ عبارت «تَرَاهُمْ رُكْعًا سَجِدًا يَتَعَوَّنَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ»، یاران فراوان آیه ۲۹ عبارت «مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ»، افزایش ایمان آیه ۴ عبارت «لِيُرْدَاوَا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ»، تقوا آیه ۲۶ عبارت «وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى»، نبوت و کتاب آیه ۲۸ عبارت «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ...»، شرف دنیا و آخرت آیه ۲۹ عبارت «وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا»، اخلاق نیک و رحمت میان مؤمنان آیه ۲۹ عبارت «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ».

۱۲. هر دو سوره ساختار تقابلی (پیامبر ﷺ و مخالفان و دشمنان) دارد؛ در سوره کوثر آیه اول سخن از اعطاء کوثر به پیامبر ﷺ به منظور انجام رسالتش است و در تقابل آن آیه سوم اشاره به دشمنان پیامبر ﷺ و ابتربودن آن‌ها و ناکامی مکتب‌شان دارد. آیات سوره فتح نیز تقابل پیامبر ﷺ و یاران حضرت را با دشمنانش بیان می‌کند. سوره فتح سخن از فتح مبین و مواهب اعطا شده در سایه آن به پیامبر ﷺ و مؤمنین، عملکرد و ویژگی‌های یاران پیامبر ﷺ، بیعت آن‌ها با پیامبر ﷺ و وفاداری به بیعتشان و پاداش‌های دنیوی و اخروی آن‌ها است و در مقابل سخن از سوءظن دشمنان و کارشکنی‌ها و

بهبانهای آنها، عملکرد و ویژگی‌های آنها، و عذاب‌های دنیوی و اخروی آنهاست، مطلبی که تحت عنوان سنت لایتغیر الهی و پیروزی جبهه حق علیه باطل در آیات ۲۴ و ۲۸ مطرح گردیده است.

نتیجه‌گیری

۱. با تلفیق کوشش‌های قرآن‌شناسان قدیم و جدید در باب ارتباط خطی و شبکه‌ای سوره‌های قرآن می‌توان به تحول بسیار خوب در دانش تناسب سوره‌ها رسید.
۲. سوره مدنی فتح دارای اشتراکات معنایی و لفظی با سوره‌های هم‌گروه خود که با «اِنَّا» شروع می‌شوند (سوره‌های نوح، قدر و کوثر) است.
۳. میان سوره فتح با سوره‌های نوح، قدر و کوثر که دارای آغازین مشترک هستند، انواع مختلفی از پیوستگی‌های ساختاری و محتوایی شامل حسن آغاز، سجع، لحن و ریتم مشترک، مضامین و غرض مشترک وجود دارد که پیوستگی شبکه‌ای آنها را تقویت می‌کند.
۴. محور اصلی این چهار سوره آن است که به نعمت‌های عظیم خداوند به انبیای الهی و انسان‌ها اشاره دارند و با اسلوب امتنان بیان شده‌اند. سوره نوح آغاز نعمت رسالت را نشان می‌دهد، سوره فتح آغاز جهانی شدن اسلام، سوره قدر آغاز نزول قرآن کریم و سوره کوثر امتداد رسالت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را بیان می‌کند. در همه این سوره‌ها محور موضوعی مشترک را می‌توان دریافت کرد و آن غلبه دین اسلام بر تمام ادیان و جهانی شدن آن است که در آیه بیست‌وهشتم سوره مدنی فتح بیان شده است.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

۱. آقای، علی. (۱۳۸۷). رهیافت وحدت موضوعی سوره‌های قرآن در اساس فی التفسیر. پژوهش‌های قرآنی، ش ۵۶، صص ۸۹-۱۲۵.
۲. آقای، علی. (۱۳۸۸). انسجام در قرآن، پژوهشی درباره رهیافت اصلاحی در تفسیر قرآن. خردنامه همشهری، ش ۲۳، صص ۸۰-۸۱.
۳. اقبال، ابراهیم. (۱۳۸۵). فرهنگنامه علوم قرآن (ج ۱). تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۴. اکرمی، ایوب؛ اسکندرلو، محمدجواد. (۱۳۹۰). انسجام مضمونی آیات و سوره‌های قرآن؛ رهیافتی برای فهم بهتر قرآن. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات تفسیری، ۲(۵)، صص ۶۵-۹۳.
۵. ایازی، سید محمدعلی. (۱۳۸۰). چهره پیوسته قرآن. تهران: هستی نما.
۶. البرزی، پرویز؛ منصور، مسعود. (۱۳۹۳). جستاری در کلان متن قرآن کریم براساس بازتعریف بینامتنیت. مجله پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن، ۳(۱)، صص ۶۱-۷۶.
۷. الیاسی، فر، نسرین؛ طالب‌تاش، عبدالحمید. (۱۳۹۹). پیوستگی‌های شبکه‌ای سور اذائیه مکی. پژوهش‌نامه قرآن و حدیث، ش ۲۶، صص ۵-۲۸.
۸. بازرگان، عبدالعلی. (۱۳۷۵). نظم قرآن (ج ۱). تهران: قلم.
۹. برومند، محمدحسین. (۱۳۹۳). درس گفتار خطوط و شبکه‌های ارتباطی (نیمسال اول). دانشکده الهیات میبد.
۱۰. بلاغی، عبدالحجّة. (۱۳۸۶ق). حجة التفاسیر و بلاغ الإکسیر. قم: حکمت.
۱۱. پاکتچی، احمد. (۱۳۹۲). تاریخ تفسیر قرآن کریم. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۱۲. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (۱۳۹۲). دائرة المعارف قرآن کریم (چاپ دوم). قم: بوستان کتاب.
۱۳. تاجپور، محمدعلی. (۱۳۷۴). ترجمه روان و تفسیر ساده قرآن کریم جزء سی‌ام (مقدمه و تصحیح و تنظیم: علی اکبر زارعیان). تهران: انتشارات دانشگاه الزهراء.

۱۴. جنتی، صدیقه؛ زارع زردینی، احمد و صحرائی، کمال. (۱۴۰۰). الگویی در تحول دانش تناسب سور؛ مطالعه موردی تناسب سور فتح و محمد. پژوهش‌های زبان شناختی قرآن، ۱۰(۱۹)، صص ۱-۱۸.

۱۵. حوی، سعید. (۱۴۲۴ق). الأساس فی التفسیر (ج ۱، ۳، ۵ و ۱۰). قاهره: دارالسلام.

۱۶. خامه‌گر، محمد. (۱۳۸۶). ساختار هندسی سوره‌های قرآن. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.

۱۷. خرمشاهی، قوام‌الدین. (۱۳۷۷). سوره کوثر در دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهی. تهران: دوستان-ناهیید.

۱۸. خرمشاهی، قوام‌الدین. (۱۳۷۷). سوره قدر در دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهی. تهران: دوستان-ناهیید.

۱۹. خلخالی، زهرا؛ مرادی زنجانی، حسین؛ صائینی، محمدحسین و ادیسی، فرهاد. (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل سوره‌های جزء سی‌ام قرآن کریم (عم جزء) براساس علم مناسبت. مطالعات قرآنی، ۱۳(۵۱)، صص ۱۸۷-۲۰۰.

۲۰. داوری، روح اله. (۱۳۹۵). درآمدی بر پیوستگی‌های شبکه‌ای سور قرآن کریم. مطالعه موردی: سوره مبارکه ذاریات. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.

۲۱. داوری، روح اله. (۱۳۹۴). درآمدی بر پیوستگی‌های شبکه‌ای سوره‌های قرآن کریم: مطالعه موردی: سوره مبارکه ذاریات. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.

۲۲. ذوقی، امیر. (۱۳۹۲). نگره‌ای جدید درباره انسجام متنی سوره‌های قرآن کریم. دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات قرآن و حدیث، ۶(۲)، صص ۱۵۱-۱۷۵.

۲۳. رامیار، محمود. (۱۳۶۹). تاریخ قرآن. تهران: امیرکبیر.

۲۴. رجیبی، محمود. (۱۳۸۳). روش تفسیر قرآن. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.

۲۵. رضایی، محمدعلی. (۱۳۸۷). تفسیر قرآن مهر (ج ۲). قم: انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.

۲۶. زارع زردینی، احمد. (۱۳۸۵). سوره‌های حوامیم: ویژگی‌ها و شباهت‌ها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، معارف اسلامی و ارشاد، دانشگاه امام صادق علیه السلام.

۲۷. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر. (۱۴۲۱ق). الاتقان فی علوم القرآن (ج ۲). بیروت: دارالکتب العربی.
۲۸. شاطبی، ابراهیم بن موسی. (۱۴۲۱ق). الموافقات فی أصول الشریعه (ج ۳، محقق: عبدالله دراز). بیروت: دارالمعرفه.
۲۹. شحاته، عبدالله. (۱۳۶۹). درآمدی به تحقیق در اهداف و مقاصد سوره‌های قرآن (مترجم: محمدباقر حجتی). تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۳۰. صفوی، سلمان. (۱۳۹۶). سوره نوح در دانشنامه معاصر قرآن کریم. قم: انتشارات سلمان آزاده.
۳۱. طاهرخانی، جواد. (۱۳۸۳). بلاغت و فواصل قرآن. تهران: جهاد دانشگاهی.
۳۲. طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن (ج ۱، ۱۵، ۱۸ و ۲۰). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۳۳. عبدالرئوف، حسین. (۱۳۸۷). زنجیره‌مندی مفهومی و بافتی در گفتمان قرآنی (مترجم: ابوالفضل حری). زیباشناخت، ۹(۱۹)، صص ۳۳۹-۳۷۰.
۳۴. علوی، لیللا. (۱۳۸۵). تناسب سور حوایم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (استاد راهنما: بی بی سادات رضی، استاد مشاور: شهین قهرمان ایزدی). وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشگاه الزهراء.
۳۵. علی‌الایض، أشواق حسن. (۱۴۳۳ق). الوحده الموضوعیه فی القرآن الکریم. القاهره: دارالآفاق العربیه.
۳۶. صدر، سیدموسی. (۱۳۷۹). راز و رمز ژرفای قرآن. پژوهش‌های قرآنی، ش ۲۱-۲۲، صص ۱۲-۳۳.
۳۷. فقهی‌زاده، عبدالهادی. (۱۳۷۴). پژوهشی در نظم قرآن. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۳۸. قیطوری، عامر. (۱۳۸۲). قرآن ساخت‌شکنی و بازگشت نشانه. قم: کتاب طه.
۳۹. لسانی، محمدعلی. (۱۳۹۴). سوره‌شناسی. قم: نصابیح.
۴۰. مدنی، محمد. (۱۹۹۱م). المجتمع الاسلامی کما تنظمه سورة النساء. مصر: بی‌نا.

۴۱. مرادی زنجانی، حسین؛ لسانی فشارکی، محمدعلی. (۱۳۸۵). روش تحقیق موضوعی در قرآن کریم. زنجان: قلم مهر.
۴۲. مصلاهی پور یزدی، عباس؛ دیمه کار، محسن. (۱۳۸۷). تنوع و نوآوری در بیان داستان محاجه حضرت ابراهیم علیه السلام با آزر و قومش در قرآن کریم. صحیفه مبین، ۱۴(۴۴)، صص ۴۵-۶۶.
۴۳. مطیع، مهدی؛ پاکتچی، احمد و نامورمطلق، بهمن. (۱۳۸۸). درآمدی بر استفاده از روش‌های معناشناسی در مطالعات قرآنی، مجله پژوهش دینی، ش ۱۸، صص ۱۰۵-۱۳۲.
۴۴. معرفت، محمدهادی. (۱۳۷۱). آموزش علوم قرآن (ج ۲). تهران: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی.
۴۵. معرفت، محمدهادی. (۱۳۷۳). تناسب آیات (مترجم: عزت‌الله مولایی‌نیا). قم: بنیاد معارف اسلامی.
۴۶. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۷). تفسیر نمونه (ج ۲۵ و ۲۷). تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴۷. مهاجر، مهران؛ نبوی، محمد. (۱۳۷۶). به سوی زبان‌شناسی شعر: رهیافتی نقش‌گرا. تهران: نشر مرکز.
۴۸. میر، مستنصر؛ حزی، ابوالفضل. (۱۳۸۶). ویژگی‌ها و مؤلفه‌های زبانی قرآن کریم. زیبا شناخت، ابوالفضل حزی، ش ۱۶، صص ۳۲۳-۳۶۴.
49. Salwa awa. (2006). *Textual relations in the quran relevance, coherence, structure, Routledge Studies in the Qur'an*. Routledge: London and New York.

References

* The Holy Quran.

1. Abdul Raouf, H. (1387 AP). Conceptual and contextual continuity in Quranic discourse (A, Hori, Trans.). *Ziba Shenakht*, 9(19), pp. 339-370. [In Persian]
2. Aghaei, A. (1387 AP). The approach of the thematic unity of the Qur'anic surahs in al-Asas fi al-Tafsir. *Qur'anic Researches*, 56, pp. 89-125. [In Persian]
3. Aghaei, A. (1388 AP). Coherence in the Qur'an, a study about the reform approach in the interpretation of the Qur'an. *Kherad Name Hamshahri*, 23, pp. 80-81. [In Persian]
4. Akrami, A., & Eskandarlou, M. J. (1390 AP). The thematic coherence of the verses and surahs of the Qur'an; An approach for a better understanding of the Qur'an. *Journal of Tafsir Studies*, 2(5), pp. 65-93. [In Persian]
5. Alavi, L. (1385 AP). *The relationship between Havamim Surahs. Master's thesis* (supervisor: Bibi Sadat Razi, advisor: Shahin Kahraman Izadi). Ministry of Sciences, Research and Technology, Al Zahra University. [In Persian]
6. Alborzi, P., & Mansouri, M. (1393 AP). A survey of the macro-text of the Holy Quran based on the redefinition of intertextuality. *Journal of Qur'an Linguistic Research*, 3(1), pp. 61-76. [In Persian]
7. Ali al-Abyaz, A. (1433 AH). *Al-Vahdah al-Mawzu'iya fi Al-Qur'an Al-Karim*. Cairo: Dar al-Afaq al-Arabiya. [In Arabic]
8. Ayazi, S. M. A. (1380 AP). *The continuous face of the Qur'an*. Tehran: Hasti Nama. [In Persian]
9. Balaghi, A. (1386 AH). *Hujjat al-Tafaseer va Balagh al-Eksir*. Qom: Hikmat. [In Arabic]
10. Bazargan, A. (1375 AP). *Order of the Qur'an* (Vol. 1). Tehran: Qalam. [In Persian]
11. Boroumand, M. H. (1393 AP). *Speech course of communication lines and networks (first semester)*. Faculty of Theology, Meybod. [In Persian]

12. Davari, R. (1394 AP). *An introduction to the network connections of the Surahs of the Holy Quran: A case study: Surah Dhariyat*. Tehran: Imam Sadegh University. [In Persian]
13. Davari, R. (1395 AP). *An introduction to the network connections of the Surahs of the Holy Quran. Case study: Surah Dhariyat*. Tehran: Imam Sadegh University. [In Persian]
14. Eliasifar, N., & Talibdash, A. (1399 AP). Network connections of Surahs Azaye Makki. *Qur'an and Hadith Research Journal*, 26, pp. 5-28. [In Persian]
15. Feqhizadeh, A. (1374 AP). *A study on the order of the Qur'an*. Tehran: Jihad Daneshgahani Publications. [In Persian]
16. Gheitouri, A. (1382 AP). *Qur'an, deconstruction and the return of signs*. Qom: Taha Book. [In Persian]
17. Hawi, S. (1424 AH). *Al-Asas fi al-Tafsir* (Vol. 1, 3, 5 & 10). Cairo: Dar al-Salam. [In Arabic]
18. Iqbal, E. (1385 AP). *Dictionary of Qur'anic Sciences* (Vol. 1). Tehran: Islamic Propagation Organization. [In Persian]
19. Islamic Sciences and Culture Academy. (1392 AP). *The Encyclopedia of the Holy Quran* (2nd ed.). Qom: Bustan Kitab. [In Persian]
20. Jannati, S., Zare Zardini, A., & Sahraei, K. (1400 AP). A model in the evolution of the knowledge of Surahs proportion; A case study of Surah Fath and Mohammad compatibility. *Qur'an Linguistic Research*, 10(19), pp. 1-18. [In Persian]
21. Khalkhali, Z., Moradi Zanjani, H., Saeini, M. H., & Edrisi, F. (1401 AP). Review and analysis of the chapters of the 30th chapter of the Holy Quran (Am Juz') based on the science of relevance. *Quranic Studies*, 13(51), pp. 187-200. [In Persian]
22. Khamegar, M. (1386 AP). *The geometric structure of the Qur'anic surahs*. Tehran: Islamic Propagation Organization. [In Persian]
23. Khorramshahi, Q. (1377 AP). *Surah Kawthar in the encyclopedia of Quran and Quran studies*. Tehran: Doustan- Nahid. [In Persian]

24. Khorramshahi, Q. (1377 AP). *Surah Qadr in the encyclopedia of Quran and Quran studies*. Tehran: Doustan- Nahid. [In Persian]
25. Lesani, M. A. (1394 AP). *Surah Studies*. Qom: Nasayeh. [In Persian]
26. Madani, M. (1991). *Al-Mujtama al-Islami kama Tanzima Surat al-Nisa*. Egypt.
27. Makarem Shirazi, N. (1377 AP). *Tafsir Nemouneh* (Vols. 25 & 27). Tehran: Dar al-Kotob al-Islamiya. [In Persian]
28. Marefat, M. H. (1371 AP). *Teaching Qur'anic sciences* (Vol. 2). Tehran: Publishing Center of Islamic Propagation Organization. [In Persian]
29. Marefat, M. H. (1373 AP). *The relationship between verses* (E, Molaieinia). Qom: Islamic Education Foundation. [In Persian]
30. Mir, M., & Horri, A. (1386 AP). Features and linguistic components of the Holy Quran. *Ziba Shenakht*, 16, pp. 323-364. [In Persian]
31. Mohajer, M., & Nabavi, M. (1376 AP). *Towards the linguistics of poetry: a role-oriented approach*. Tehran: Nahr-e-Karzan. [In Persian]
32. Moradi Zanjani, H., & Lesani Fesharaki, M. A. (1385 AP). *Thematic research method in the Holy Quran*. Zanjan: Qalam Mehr. [In Persian]
33. Mosalaeipour Yazdi, A., & Deimekar, M. (1387 AP). Diversity and innovation in telling the story of Hadhrat Ibrahim's confrontation with Azar and his people in the Holy Quran. *Safiha Mobin*, 14(44), pp. 45-66. [In Persian]
34. Moti, M., & Pakatchi, A., & Namvar Motlagh, B. (1388 AP). An introduction to the use of semantic methods in Quranic studies, *Journal of Religious Research*, 18, pp. 105-132. [In Persian]
35. Pakatchi, A. (1392 AP). *The history of interpretation of the Holy Quran*. Tehran: Imam Sadiq University Press. [In Persian]
36. Rajabi, M. (1383 AP). *The method of interpretation of the Qur'an*. Qom: Research Institute for Hawza and University. [In Persian]
37. Ramyar, M. (1369 AP). *History of the Qur'an*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]

38. Rezaei, M. A. (1387 AP). *Tafsir Qur'an Mehr* (Vol. 21). Qom: Research Publications of Tafsir and Sciences of the Qur'an. [In Persian]
39. Sadr, S. M. (1379 AP). The secret of the depth of the Qur'an. *Qur'anic researches*, 21-22, pp. 12-33. [In Persian]
40. Safavi, S. (1396 AP). *Surah Nuh in the contemporary encyclopedia of the Holy Quran*. Qom: Salman Azadeh Publications. [In Persian]
41. Salwa awa. (2006). *Textual relations in the Qur'an relevance, coherence, structure, Routledge Studies in the Qur'an*. Routledge: London and New York.
42. Shahata, A. (1369 AP). *An introduction to the research on the goals and objectives of the Qur'anic surahs* (M. B, Hojjati, Trans.). Tehran: The Office for Islamic Culture Publications. [In Persian]
43. Shatebi, E. (1421 AH). *Al-Mowafiqat fi Usul al-Shariah* (Vol. 3, A, Daraz, Ed.). Beirut: Dar al-Marifa. [In Arabic]
44. Soyouti, A. (1421 AH). *Al-Itqan fi Olum al-Qur'an* (Vol. 2). Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi. [In Arabic]
45. Tabatabaei, S. M. H. (1417 AH). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an* (Vol. 1, 15, 18 & 20). Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
46. Taherkhani, J. (1383 AP). *Rhetoric and intervals of the Qur'an*. Tehran: Jahad Daneshgahi. [In Persian]
47. Tajpour, M. A. (1374 AP). *Smooth translation and simple interpretation of the Holy Quran, part 30* (A. A, Zareian, Ed.). Tehran: Al-Zahra University Publications. [In Persian]
48. Zare Zardini, A. (1385 AP). *Surahs of Hawamim: characteristics and similarities*. Master's thesis on Qur'anic and Hadith Sciences, Faculty of Theology, Islamic Education and Guidance, Imam Sadiq University. [In Persian]
49. Zoghi, A. (1392 AP). A new perspective on the textual coherence of the Surahs of the Holy Qur'an. *Journal of Qur'an and Hadith Studies*, 6(2), pp. 151-175. [In Persian]